

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0222

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM. XXX. HOOFDSTUK.

*Butonica Terrestris. Huttum Darat.
Daun Putat.**De Landt Boeton-Boom.*

Butonica terrestris in binas dividitur species, in albam & rubram, seu vulgatissimam, quæ humilis est arbor, ad viri crassitiem & altitudinem excrecens, ejus folia inordinata quoque sunt, arcte sibi juncta in ramorum summo uti in Catappan, hæc autem ramum suum ulterius occupant, quam in Catappan vel Butonica littorea. Ejusdem cum præcedenti sunt formæ, sed angustiora & flaccidiora, unum vel sesquipedem longa, immo longiora, mox ex ramo ortum ducentia angusto collo, prope apicem vero latissima sunt, palmam nempe lata, vel paulo latiora, paucis incurvis costis donata, nervum vero gerunt crassum medium, inferius maxime protuberantem. Ad oras subtiles dentes conspiciuntur, sed adeo rari, ut non ferrati videantur; Tenera folia fusca sunt & splendentia, saporis instar Lactucæ, parum nempe amarificant, cum magna satis adstrictione, haud ori ingrata.

Flores ex longo, tenui, & dependente petiolo, binos pedes longo, & ulterius excrecunt, huic viridia insident capita instar Olivarum tenerarum, per illum laxè dispersa, quæ sese aperiunt in bina vel terna crassa & concava petala, quorum medium repletum est omnino staminibus rubentibus, uti præcedentium, sed plerumque minora sunt, atque in ipsorum centro pistillum erigitur.

Fructus quadragona sunt poma, inferius angustata, tenuibus ex pedunculis dependentia, tres quatuorque transversales digitos longa, binos lata, & superius paululum angustata, ubi & coronulam formant ex binis quatuorve crassiusculis squamis compositam, in cujus medio filamentum extenditur, suntque primo glabra & viridia, dein ex fusco flava seu fumea, externe parum rugosa, intus officulum reconditur oblongum instar globuli, sed quodammodo quadratum, substantiæ durioris & siccioris quam Castanearum, sine putamine, sed crassa & pilosa gluma vel cortice obductum, nec edule.

Locus. Arbor hæc humiles amat silvas haud longe a litore remotas, in quibus solum est sulphureum & lapillis mixtum.

Alba species paulo majora gerit folia, eodem cæterum modo circa ramos locata, sesquipedem longa, immo longiora, superius ad apicem quatuor, quinque, & sex pollices lata, ad oras obscure crenata, ita ut vix dignosci possit, tenera autem ejus folia pallide magis fusca sunt, quam præcedentis. Nervus medius itidem maxime protuberat, & magis albicat, quam prioris, cujus nervus magis fuscus est, folia ejus sunt quoque magis glauca quam antecedentis.

Flores itidem ex longis excrecunt petiolis, quorum bini ternive simul ex quovis foliorum fasciculo dependent, binos tresve pedes longis, atque hisce similia insident capitula viridia, sese in bina ternave crassa petala aperiuntia, in quorum centro quatuor alia alba & extensa conspiciuntur petala, restans floris pars in medio repleta est albis staminibus ad basin rubescentibus, antheras fuscas gerentibus, in horum centro longius & rubrum excrecit pistillum, quod post reliquorum lapsum fructui ipsi insidet, ac tum iterum virefcit, plurima autem florum pars decedit, ita ut pauci excrecant fructus; qui itidem quadrata sunt pomula, sed latiora, breviora, magisque compressa præcedentibus, intense viridia, nec externe glabra, sed foveolis ac rugis scabra, plerumque tres pollices longa, binos lata, sed maxime sese contrahunt, ac superius quoque coronata sunt, uti præcedentia, sessilia fere, quum priora longiusculo ex pedunculo dependeant; fructus hic demum fuscus est, ac sub pilosa gluma minorem digitum crassa, nucleus reconditur ex rotundo parum quadragonus, albus, ejusdemque substantiæ cum priore, neque hic edulis est: Utriusque speciei lignum ex albo flavescit, estque molle, & inutile.

Nomen. Latine Butonica terrestris, Amboinice & Malaice Huttum Leymuri, & Huttum Darat. Malaienses

De land-Butonica is onderdeel in twee soorten, roode en witte, de roode of gemeenste blyft een lagere boom, op het hoogste in de dikte van een man, de bladeren staan insgelyks zonder order, en digt agter malkander, aan 't voorste der takken, gelyk aan de Catappan, doch deze bekleeden baren tak wat verder, als men aan de Catappan of Butonica littorea ziet; zy zyn van deze zelf de gedaante als de voorgaande, dog smalder en slapper, 1. en 1½ voet en meer lang, straks by den tak beginnende met een smallen oorspronk, en by de spits op 't breedste, te weten een band breed, of wat meer, met weinige kromme ribben, maar met een dikke middel-zenuwe, die beneden verre uytsteekt. Aan de randen ziet men kleyne tandekens, doch zo weinig, datze ongezaagt schynen. De jonge bladeren zyn bruyn en glimmend, salaad-agtig van smaak, te weten een weinig bitter, met een merkelyke zamentrekking, niet onaangenaam in de mond.

Het bloeyzel komt voort aan een lange, dunne, en beel afhangende steel, twee voeten lank en meer, daar aan staan groene knoppen, als jonge Olyven, langs benen wat ydel, die hun openen in twee of drie dikke en bolle blaadjes, 't middelste is gantsch uytgevuld met roze-verwige draden, gelyk aan 't voorige, doch doorgaans kleender, met een lange draad in de midden.

De vruchten zyn vierkante appelkens, achter met een smalle bals, aan dunne steelkens hangende, drie en vier dwers-vingers lang, twee dito breed, voor weder wat toegespitst, en aldaar een kroontje makende, van twee of vier dikke schubbetjes, met een draadje in de midden, eerst glad en gras-groen, daar na bruyn-geel of rookagtig, en van buyten wat rimpelig, binnen leyd een witte langwerpige korf, als een klooitje, dog wat vierkant, wel zo hard on droog van substantie, als een Kastanje, zonder schaal, met een dikke en bayrige bolster omgeven, en niet eetbaar.

Plaats. Dezen boom wast gaarne in lage bosschen, doch die niet verre van strand zyn, en daar een swavelagtige grond is, met kleene steentjes vermengd.

De witte soorte heeft wat grooter bladeren, op dezelve manier rondom de takken staande, 1½ voet lang, en meer, voor omtrent de spits 4. 5. a 6. duymen breed, aan de kanten ook donker gezaagd, dat men qualyk bekenen kan, en de jonge bladeren zyn wat ligter bruyn, dan de voorgaande. De middelste zenuwe is ook hier zeer uitbuylende, en witter dan aan 't vorige, daar ze wat bruynagtig is, de bladeren zyn ook zee-groender dan de voorige.

Het bloeyzel komt insgelyks aan lange steelen voort, welker 2. of 3. uyt ieder bosch bladeren afhangen, 2. en 3. voeten lang, daar aan staan diergelyke groene knoppen, die hun in 2. a 3. dikke blaadjes openen, daar binnen ziet men 4. andere witte en uitgebreide blaadjes, en 't middelste is digt uytgevuld met witte draadjes, op den grond roze-verwig, met vale nopjes, in dixer midden staat een langer en gantsch roze-rood draadje, dat na 't afvallen der anderen op de vrucht vast blyft, dog als dan wederom groen werd, 't meeste deel der bloemen valt af, zo dat weinige vruchten te regt komen. Dezelve zyn mede vierkante appeltjes, doch breeder, korter, en gedrongener dan de vorige, hoog-groen en niet effen van buiten, maar met eenige kuyltjes en rimpelen, in 't gemeen drie duymen lang, twee dito breed, dog krimpen zeer in, voor met een kroontje als de bovenstaande, bykans zonder steel aan den rank zittende, daar de voorige aan lankagtige steeltjes hangen, ten laatsten word de vrucht bruynagtig, en onder de bayrige bolster, die een pink dik is, schuylt de beest of korf, uyt den ronde wat vierkant, wit, en van dezelve substantie als de voorige, ook niet eetbaar; 't hout aan beyde is wit, na den geelen trekkende, week, en onnut.

Naam. In 't Latyn Butonica terrestris, in 't Amboins en Maleys Huttum Leymuri, en Huttum Darat. Zom-

enses quidam hanc vocant *Daun Putat*, Macassarice *Putsja* dicitur, aliis autem Macassaribus *Siëta*, Ternatice *Tupac*, in Leytimora *Kenassal*, Javanice *Bangung*.

Locus. Nota est hæc arbor in cunctis Amboinenfibus infulis, uti & in Celebe & Java.

Ufus. Tenera folia, adhucdum fusca & flaccida, cruda multum eduntur cum piscibus & Bocassan, quod incolis salubre habetur, quum modica adstrictione & amaritie stomachum confortent, qui cæterum per crudos cibos flaccescit. Parata quasi lactuca est, præsertim in silvis, atque comperi, stomachum non adgravare, si modo non nimia ingeratur copia, immo fere necessaria est hæc lactuca, si alia frigida & viscosa folia cruda edantur, præsertim *Filix esculenta*, quæ in silvis vulgare est obsonium, unde corrigitur, ne diarrhæam excitet, ipsius folia cum Catjang aliisque minoribus fabis coqui possunt instar oleris. Arboris cortex ad scabiem adhibetur contritus & inlinitus. Rami sepibus inserviunt, quum facile progerminant, qui & simul commodum tenerorum foliorum præbent.

Alba species nullum peculiarem habet usum, quum ejus folia sint amariora, fructusque albæ speciei supra descripti forte degenerationes sunt fuscæ, fructus enim genuini albæ speciei non quadragoni sunt, sed oblongo-rotundi, instar longarum Jambosarum, plerumque pallide virentes, inque longum apicem porrecti; Javani tenera pallide fusca edunt folia ad *Ulang Ulang*. Ejus radices contunduntur, & aquæ injiciuntur ad pisces enecandos.

Tabula Centesima Decima Quinta

Ramum exhibet *Butonica terrestris rubra*.

Tabula Centesima Decima Sexta

Ramum exhibet *Butonica terrestris albæ*.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

Olus Catappanicum. Sajor Catappan.

CUm præcedenti *Butonica terrestris alba* maxime convenit hæc arbor, quæ *Sajor Catappan* vocatur, ac sine dubio ejus species habenda est, cujus folia eodem modo dependent, ejusdemque sunt formæ quam *Butonica terrestris*, videntur autem paulo longiora & flaccidiora esse, ac subtus albicantia, ad oras non ferrata, sed crasso itidem nervo medio donata, qui infra trigonus est. Fructus ex longis itidem dependent pedunculis, suntque grana rotunda parva, instar *Piperis*, quisque vero ex peculiari ac tenui dependet petiolo. Tenera ejus folia sunt gilva feu flavescencia, nullam vel modicam admodum habent amaritiem, majorem vero adstrictionem, ac proinde saporem habent tenerorum *Varingæ foliorum*, atque cruda eduntur.

Aliud simile folium flores in umbellis gerit parvos & albos, rami, quibus folia insident, molles sunt, folia sunt instar illorum *Huttum Darat*, ad oras non ferrata, nec apta ad *Ulang Ulang*.

Nomen. Latine *Olus Catappanicum*, Malaice *Sajor Catappan*, ex foliorum similitudine cum illis *Catappan*, aliis autem dicitur *Putat Utan*, Ternatice *Hatejujo*.

Ufus. Tenera ejus folia apta sunt ad *Ulang Ulang*, h. e. ad cruda edenda cum Bocassan & piscibus, quæ & fabis adcoquantur, uti de *Butonica terrestris* fuit dictum, apta quoque sunt ad quosvis piscium cibos iis involvendos, qui in alia mittuntur loca.

NB. Ob similitudinem figurarum forte huic capiti nulla hujus arboris adjecta invenitur figura.

CAPUT

Zommige Maleyers noemen hem Daun Putat, in 't Macassaars Putsja, andere noemen het in 't Macassaars Siëta, in 't Ternataans Tupac, op Leytimor Kenassal, op Javaans Bangung.

Plaats. Hy is bekend op alle Amboinsche Eylanden, als mede op Celebes en Java.

Gebruik. De jonge bladeren, die nog bruyn en slap zyn, werden veele rauw gegeten, met visch en Bocassan, 't welk de Inlanders voor gezond houden, om dat het met zyne matelyke zamentrekking en bitterheid de mage versterkt, dewelke anders door de veele rauwe kost verslappen zoude. 't Is een gereed Zalaadje, als men in 't bosch eeten moet, en ik heb bevonden, dat het de mage niet beswaart, als men 't in geen menigte nuttigt, ja 't is bykans nodig, als men andere koude en slymerige bladeren in 't bosch tot Zalade eet, inzonderheid de *Filix esculenta*, dat in 't bosch een gemeene toespys is, om die te verbeteren, datze geen Buykloop maakt, dezelve bladeren kan men ook met Catjang of kleene boontjes koken, als een moeskruyt. De schorsse werd gebruikt tegen schurftbeid, gewreven, en opgesmeert. De takken gebruikt men ook tot thuyntaken, om datze ligt uitschieten, daar van men met eene 't geryf der jonge bladeren heeft.

De witte zoorte heeft geen zonderling gebruik, om dat zyne bladeren wat bitterder zyn, dan 't bruyn. Noteert ook, dat de vruchten by de witte zoorte beschreven, mischien een verandering zyn van de bruyn, want de vruchte van de rechte witte zoorte zyn niet vierkant, maar langwerpig-rond, als lange Jamboezen, meest altyd ligt-groen, en met een langen tuyt voor uit; De Javanen eeten de jonge bruyn bladeren mede tot Ulang Ulang. De wortelen stotenze, en smytENZE op 't water, om de visschen te vergeven.

De Hondert vyftiende Plaat

Vertoont een Tak van de Roode land Butonie-Boom.

De Hondert seftiende Plaat

Vertoont een Tak van de witte wilde Butonie-Boom.

XXXI. HOOFDSTUK.

De Moes Catappe-Boom.

MEt de voorgaande witte *Butonica terrestris* heeft groote gelykenisse een anderen boom, die men *Sajor Catappan* noemt, en buyten twyffel een mede zoorte daar van is, de bladeren hangen op dezelfde manier, en zyn ook van dezefste gedaante, als aan *Butonica terrestris*, dog schynen wel zo lang en slap, van onderen wat witachtig, aan de kanten gantsch ongezagt, en met een dikke middel-zenuwe, die beneden driekantig is. De vruchten hangen aan lange steelen, en zyn kleene ronde korls, als *Peper*, yder aan een byzonder dun steeltje hangende. De jonge bladeren zyn vaal of geelachtig, hebben weinige of gene bitterheid, maar wel zamentrekking, smaken dierbalven, als 't jonge *Waringe-blad*, en werden rauw gegeten.

Een ander diergelyk blad brengt zyne bloemen aan een dolle voort, kleen en wit, de takken, daar de bladeren aan staan, zyn week, de bladeren zyn lank, gelyk die van 't *Huttum Darat*, aan de kanten niet geschaart, onbequaam tot *Ulang Ulang*.

Naam. In 't Latyn *Olus Catappanicum*, in 't Maleys *Sajor Catappan*, na de gelykenisse der bladeren, met die van *Catappan*, en by anderen *Putat Utan*, op Ternataans *Hatejujo*.

Gebruik. De jonge bladeren zyn een *Ulang Ulang*, dat is bequaam, om rauw met Bocassan en visch te eeten, als mede met boontjes te koken, gelyk van *Butonica terrestris* gezegt is, zy zyn ook bequaam, om alderhande kost van visschen daar in te winden, die men verzenden wil.

NB. Mogelyk dat om de overeenkomst der figuren by dit Hoofdstuk geen afbeelding van deze boom gevonden werd.

XXXII.